

A különböző kiadásváltozatok leírása a magyar könyvészeti irodalom egyik nagy adóssága, ami lehetetlenné teszi a magas színvonalú antikvár könyvkereskedelmet és a könyvgyűjtést egyaránt. De kihat a könyvtári munka színvonalára is. Magam több másodlatbélyegzővel ellátott regisztrálatlan variánst láttam már (pl. Gvadányi, Bod Péter, Kazinczy stb.), amit azért cserélt vagy adott el az illető könyvtár, mert a katalóguscédula alapján főlép példánynak hitt azonos címmel és kollációval megjelent könyveket, és persze hasonlítani is elfelejtett. Szégyen, hogy például Petőfi Nemzeti Dalának számos változatáról semmiféle irodalom sem áll rendelkezésre, a leírások feltételezésekre kell hagyatkoznunk és azt vizslatni, hogy megvan-e a Nemzeti Könyvtárban. A kiadásváltozatok regisztrálása teszi lehetővé az antikváriusok számára, hogy a könyv ritkaságát árakban is kifejezzék. Esetünkben például az előbb megjelent, virágos címlapkeretes „A” kiadásváltozat mai értéke kb. 200 ezer forint, de a „B” változat ennek kb. csak a harmada. A világpiacon sokkal nagyobb árkülönbségek is vannak, de ott hasonlíthatatlanul jobb a bibliográfiai háttér. Remélem, hogy ezt a lemaradást az RMNy kötetek megjelenésénél gyorsabb tempóban tudjuk majd pótolni, mert csak világszínvonalú könyvészeti háttérrel lehet világszínvonalú antikváriumot csinálni, és igényes gyűjtőkkel diskurálni közös rögzelménkről, a régi könyvekről.

BORDA LAJOS

Új hungarikumok a wolfenbütteli Herzog August Könyvtárban. (II.) A *Magyar Könyvszemle* hasábjain 1996-ban számoltunk be utoljára a nemzetközi hírű wolfenbütteli Herzog August Bibliothek 17. századi gyűjteményének magyar vonatkozású gyarapodásairól.¹ 1999 nyarán a Wolfenbüttelben rendezett magyar programsorozat és kiállítás kapcsán ismét betekinthettünk az újonnan vásárolt könyvek egy részébe és ismereteinket ezúttal is kiegészíthetjük néhány új kiadvány regisztrálásával. Előljáróban le kell szögeznünk, hogy a *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* (VD 17) nyilvántartása és a wolfenbütteli könyvtár katalógusa számítógépen is elérhető, a komputerizált feldolgozás azonban mégsem pótolja a könyvek kézbevételeiből származó információkat, így a legalaposabb gépesített feltárás mellett is nagy szerepe van a véletlennek. A véletlen szerencse adta a kezünkbe azt a kolligátumkötetet, amelyben a címléírásban nem regisztrált magyar nyelvű verset találtunk. A kiadvány III. Frigyes brandenburgi választófejedelem² születésnapjára készült és a frankfurti Coepselius nyomdában nyomtatták. A magyar vers szerzőiről a nyomtatványból név szerint nem tudható meg semmi, csupán annyi, hogy az Odera melletti Frankfurtban tanuló diákok szerény teljesítményéről van szó, a gyakran értelmetlen szavakat eredményező nyomtatás egyértelműen bizonyítja, hogy a német nyomdász nehezen olvashatta el a magyar kéziratot. A kiadvány címlapon megnevezett szerzőjéről, Paul Volckmannról a német életrajzi lexikonokban nincs adat, a VD17 nyilvántartásában egyáltalán nem szerepel. A görög nyelvű címléírást a wolfenbütteli könyvtári katalógus átírásában közöljük:

Ek ton dodeka glossai ten Polygethea kai megaloprepea Tu Episthenus Te kai Euthronu Archaipeasiastu Brandenburgiku Phredereichu Tritu, Domnu Emon kai Pateros Epiu Te kai Laossou... / Paulus Volckmannus. ... Francofurti ad Viadrum,

¹ N.S.K.: *Új hungarikumok Wolfenbüttelben.* = MKsz 1996. 89–93.

² III. Frigyes brandenburgi herceg, később I. Frigyes néven porosz király (1657–1713) rendkívül jelentős tudomány- és művészetpártoló tevékenysége.

Literis excudebat Johannes Coepselius, Acad. Typogr. 1694. 2° [2] Bl. Jelzete: HAB Xb 4° 389(9)

A kiadvány görög és T. K. szignójú szerb vers mellett a 2 lap rectóján a következő magyar köszöntőt tartalmazza:

Kedumutás, // Mellyet, // az // Kegyelmes és Méltóságos Fejdelemnek // azaz, // FRIDERICUS III. // BRANDENBURGUS ELECTORNAK, // leg-örvöndötessebb szület napjan (melly sz: // Jacob Havanak első nap M.DC.XCIV. // FRIDERICUS névő Eskola FRANCOFURTOMBAN // az Odera név mellett) fundalaskor alazatosan // offeralták // az // Ottválo Acemiában // Tanuló Magyarok. //

Pirös hájnal fénye tündeklő napszénye,
Kiterjesztet Egek tiszta keréksége.
Mitsoda örömmel fénlesz most Kedvünkre,
Es mitsoda tüzet görjész most szívünkre.
Minap Franczianak nagy szemtelen nyelve,
Az Haidelberganak ikességét véve.³
Imi banainkat szomóru ruhankat,
Gondolattal terhett elménk folyassunkát
Adattik lerazni s-vidam szível napjat
Szentelni nagy Úrnak s-feltamad tsilagjat.
Az nap nagy kegyelmet mutatot ennékunk
Orömmel szentelvén maga napjat vellunk.
Mondom lött kegyelem fundalt Eskolanak
It Francofurtomban s-lakózo Musaknak.
Ma az Ecclesia hirdet uy örömet,
Mellyet régen vartunk, tész erülégzettet.
Az fényes Egekbül Phoebus tisztelettet,
Az Kegyelmes Urunk jelent ditsirettet.
Arany gyapju hellet hoztot üdvessebbet
Annak nagy voltaja mellyet ki terjeztet.
Adnak bizonsagot lakozo Halaban⁴
Musak, adnak mondom az Francofurtomban.
Valóba kegyelem kegyelemnél nagyobb,
De hogy Ecclesiat adaugeasz még jobb.
Mostan tehat jüjen Apollo Leanyaval
Parnassus Hegyenek szép Coronajaval.
Néked ez adattik mi kegyelmes Urunk
Vettkez szível túlünk még többeket addünk.
Az jó indulatu erkülsü magzatok,
Kíknek szerelmeket nyelvel nem mondhattok
Nagy örömet hoznak szüleinek azok,
De Te ditséretit mindenés túsnaok.

Ezen te napodnak emlekezetére,
Mizzel folyo forrast araztanak végre:
Elen, minden gonosz tüle tavul légyen,
Esztendeje szama bikességbe mennyen.

³ A vers Heidelberg 1693-as francia lerombolására utal.

⁴ A hallei egyetem 1694-es megalapítása III. (I.) Frigyes nevéhez fűződik.

Mind az züld palma véle egyut fénylen,
 Az egész Marchia⁵ enni jokat erjen.
 Erjen, egész Vilag valogasson személt
 Az kit Francofurtom uy Eskola igért.

Az új RMNy tételt jelentő magyar nyelvű szöveg szerzőjének azonosításához természetesen megnéztük az 1594-ben Oderafrankfurtban tanuló diákok névsorát,⁶ de csak annyit állapíthattunk meg, hogy abban az időben ott járt a későbbi kolozsvári orvos és naplóiíró, Vizaknai Bereck György⁷, Gidófalvi Péter⁸ és a zsolnai Koczy Sámuel is.

Ugyancsak hungarus szerzők, de latin és német nyelven írt verseit tartalmazza az a nyomtatvány, amely feltehetően Altenburgban jelent meg 1685-ben:

Misericordiae Et Bonitas Divinae Abyssus. Das ist: Die unergründliche Tieffe Göttlicher Güte und Barmhertzigkeit: Welche In einer einfältigen und kurtzen Revocations-Predigt ... vor Augen gestellet, Johannes Bella, Nobil. Hungar. bißhero ... in Nieder-Ungarn, Ordinis S. Pauli Primi Eremitae ...; Am Tage seiner Erleuchtung und öffentlichen Bekehrung, im Jahr Christi 1685. den 12. Julii. Gedruckt bey Gottfried Richtern, F. S. Hoff-Buchd. 4° [4] lev., 32 l., [2] lev. Jelzete: HAB Xb 3935

Bella János 1659-ben II. Rákóczi Györgyhez csatlakozott, a váradi csatavesztés után lett szerzetes és a marienthali kolostorban procurator. 22 évi rendházi élet után megszökött és áttért az evangélikus vallásra, a kötet megtérésének történetét tartalmazza.⁹ A Frigyes szász hercegnek ajánlott kiadványban olvasható még Georgius Leidelius¹⁰ és Johannes Rosner soproni teológusok latin illetve német üdvözlő verse.

Több publicisztikai jellegű nyomtatványt tartalmaz a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek Xb 5672 jelzetű kiadványa. A kolligátumok közül csak azokat soroljuk fel, amelyek magyar vonatkozásuk miatt érdekesek. Az 1683–1684-es történeti eseményekről két – eddig még a VD17-ben sem regisztrált – tudósítás is beszámol:

Neu-Ankommender Kriegs-Currier, Nachricht gebende Von dem Türkischen Kriegswesen in Ungarn, was nemlich, Nach glücklichem Entsatz Der Kaiserl. Residentz-Stadt Wien, die Christlichen Waffen weiter sieghaftig verrichtet... Breslau, Jonisch, (1683). 4° [16] lev. Jelzete: HAB Xb 5672.10

⁵ Brandenburg korábbi neve Mark Brandenburg.

⁶ ZOVÁNYI Jenő: *A magyarországi ifjak az Odera melletti frankfurti egyetemen.* = Protestáns Szemle 1889. 178–202.; KANYARÓ Ferenc: *A frankfurti egyetem hallgatói Erdélyből.* = Keresztény Magvető 1895. 289–290.

⁷ Vö. *Vizaknai Briccius György naplója.* In: *Történeti emlékek a magyar nép községi és magán életéből.* (Kiad. SZABÓ Károly és SZILÁGYI Sándor.) Pest 1860. II. 104–05.

⁸ Herepei János több Gidófalvi Péter adatait különbözteti meg, egyikük szerepel Vizaknai Bereck naplójában mint frankfurti diák. Vö: HERPEI János: *Gidófalva deákos végzettségű fiai a XVII. században.* In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez.* III. Bp.–Szeged 1971. 275–281.

⁹ Bella János életrajzi adatait csupán ebből a nyomtatványból ismerjük.

¹⁰ Leidelius György mint korábbi lipcei diák egy latin verséről ismert SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* VII. kötetéből (Bp. 1900. coll. 998.), Rosner Jánosról nincs adat, az egy generációval idősebb szintén soproni származású Rosner Mátvás a vallásüldözés idején Frigyes szász választófejedelem altenburgi udvari lelkesze lett. (SZINNYEI J.: *i. m.* XI. coll. 1194–1195.)

Neu-ankommender Kriegs-Currier, Nachricht gebende, Was Herr General Scholtze Mit der Kaiserlichen Armee in Ungarn, Wider die Rebellen außgerichtet Im Monat September. [H.n.](1684). 4° [2] lev. Jelzete: HAB Xb 5672.22

Ugyancsak ebben az összeállításban található az a kiadvány, amely bár Szabó Károly bibliográfijából ismert, ám csupán egyetlen, a boroszlói Egyetemi Könyvtár példánya alapján (RMK III. 3325), ezért a császári kegyelmet tartalmazó nyomtatvány regisztrálását itt is érdekesnek tartjuk:

Glaubwürdiger Abdruck Deß Kaiserlichen Perdons Und General-Amnistia, So Ihre Römische Kaiserliche Mayt. Als König in Ungarn Allen Ungarischen Rebellen theileit. [H. n.] (1684). 4° [4] lev. Jelzete: HAB Xb 5672.16

A gazdag wolfenbütteli könyvtár 17. századi anyagának most ismertett gyarapodása arra figyelmeztet, hogy a nyomtatott katalógusok tanulmányozása mellett néha időt kell szánni a nagy-könyvtárak régi-újdomságainak hungarika szempontú feltárására és regisztrálására is.

NÉMETH S. KATALIN

Kalendáriumok Nagy Péter Oroszországában. Kovács I. Gábor kalendáriumtörténeti monográfiájának a műfaj születését bemutató fejezete a következőkben foglalja össze a kalendáriumok meghatározó szerepét:

„Abban, hogy a lineáris idő lassan dominánssá vált, hogy az idő kezdett kiegyenesedni, folytonossá válni, általános időrendi skálát adva, s hogy az időészlelés konkrétan tárgyi jellegével szemben az idő szabadon helyettesíthető, szakaszokra tagolható, összemérhető lett, ..., szerepet játszott az egymást követő évekre szóló kalendárium elterjedése.”¹

Az idő múlásának ciklikus felfogását felváltó történelmi időszemlélet mérhetőségének mérőköveit a Julianus- és a Gergely-féle naptár jelölte ki, ehhez tudósok, egyházi személyiségek és uralkodók hosszú sora csatlakozott rendeleteivel, reformjaival az időmérés egységesítésére törekedve.²

Különleges helyet foglal el ebben a sorban a XVIII. század első negyedében Oroszországban uralkodó I. Péter. A cárnak a történelemben jól ismert reformjai közül szinte az első volt,³ amellyel országában – a pravoszláv időszámítást elvetve⁴ – új időszámítást vezetett be. Nemcsak az időnek a világ keletkezésétől számított kezdetét vetette el, helyettesítve ezt a Krisztus születésétől számított kiindulóponttal, hanem a naptári év kezdetét is áthelyezte a korábbi szeptember 1-jéről az Európában már a caesar-i naptárreform óta elfogadott január elsejére. A megújított időszámítás Oroszországban 1700. január elsején vette kezdetét, az Európa legnagyobb részében

¹ KOVÁCS I. Gábor: *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig*. Bp. Akadémiai, 1989. 13.

² HAHN István: *Naptári rendszerek és időszámítás*. Bp. Filum, 1998. 65–70.

³ FONT Márta–KRAUSZ Tamás–NIEDERHAUSER Emil–SZVÁK Gyula: *Oroszország története*. Bp. Maecenas, 1997. 234–235.

⁴ Oroszországban 1699-ben már a „világ teremtésétől számított 7208. évnél” tartottak. L. NIEDERHAUSER Emil: *I. Péter*. Bp. Akadémiai, 1967. 55–56.